

V. EPILÓGUS

Az erdélyi magyar szövetkezetek természetes, szabad, független és autonóm fejlődését több ízben is megzavarták: az első és második világháború és a mindketőt követő impériumváltások, a harmincas évek gazdasági válsága, a román állam magyarság-ellenes, erőszakos asszimilációs törekvései és a kommunista diktatúra.

1945 után ismét az újraszervezés, talpraállás korszaka következik. Ha csupán a vezetőség és központok átalakítását végezte volna el az államhatalom, az is sok lett volna hátrahagyásnak. Mint mindig, a szövetkezetek most is próbálnak beigazodni az új állami-jogi keretbe, hiszen nem ellenzéki és nem államhatalom-ellenes alakulatok. Minden igyekezetük ellenére, hogy törvényes állami keretek közt működjenek, fokozatosan olyan intézkedésekkel kell szembenézniük, amelyek korlátozzák, illetve megszüntetni igyekeznek az autonómiájukat. Szervezési találékonysággal és a tagsághoz intézett lelkes felhívásokkal sikerült a válságos gazdasági helyzetekből kilábalniuk.¹⁴⁷ 1947 után a romániai magyar társadalmi szervezetekre szomorú sors várt: vezetőikre üldöztetés és igazságtalan börtönbüntetés, a szervezetekre a felszámolás vagy a legszűkebb korlátok közé kényszerítés. Példa erre Márton Áron gyulafehérvári püspök életfogytiglani börtönre ítéltése (1951. júl. 13.), továbbá Koparich Ede Hangya szövetkezeti tag, dr. Szász Pál ügyvéd (EMGE-elnök), Lakatos István (a Romániai Szociáldemokrata Párt magyar tagozatának elnöke), Kurkó Gyárfás (a Magyar Népszövetség elnöke), gróf Teleki Ádám földbirtokos (a Hangya Szövetkezet elnöke), dr. Venczel József szociológus és Bodor Bertalan bankigazgató ellen megrendezett kirakatper.¹⁴⁸ Az államhatalom célja az erdélyi magyarság vezetőinek, az értelmiségieknek a megfélemlítése, hogy önazonosságunk megőrzéséért semmi úton-módon ne merjenek szervezkedni.¹⁴⁹ A szövetkezeteket fuzionálásra kényszerítették. A Federala Cooperativelor (Szövetkezetek Egyesülete) rendeletére Kaláka néven folytatják tevékenységüket.

Ennek kezdetéről adnak hírt a Bágyi Kaláka Fogyasztási Szövetkezet Igazgatóságának és Felügyelőbizottságának együttes gyűléséről (1949. febr. 9.) és a további gyűlésekről tudósító jegyzőkönyvek.

Ez már egy új fejezet. A Homoródmentén is más szelek fújnak. A kollektivizálás, a területi átszervezés és a „trójai faló”, a Székelyföld iparosítása, a gondoskodásnak álcázott pártállami intézkedések egész sora az etnikai asszimilációt próbálták erőszakos módon megoldani. A kommunista diktatúra okozta dermedtséget, a halálhangulatot árasztó beletörődést friss légáramlat frontbetörése, az 1989-es év Romániába berobbanó vihara seprte ki. A felszabadult erő a gyors cselekvés lázában sokszor túllőtt a célon, de lassan kijózanodunk a győzelem mámorából, s a rombolás határait ma már világosabban látjuk. Ott kell kezdenünk, ahol ötven évvel ezelőtt abbahagytuk. A hosszú tél után ismét itt a cselekvésre pezsdítő kikelet. Az első golya oda tért vissza, ahol nem szeretik, ha a

¹⁴⁷ Erdélyi Gazda – Hangya melléklet, 1923. szept. 23.

¹⁴⁸ P. Szőke János: *Márton Áron*. Kiadja: Görög-Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza, 1990. 156.; Tv-filmriport Márton Áronról, Lakatos István utolsó előtti tanúként vall az igazságtalanul elítéltek peréről. Adatközlő: Jakab Gábor főszerkesztő.

¹⁴⁹ Kacsó Sándor. *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1984.439-440.

medvét vagy gólyát emlegetjük (gúnynevük „gólyások”), Jánosfalvára.¹⁵⁰ Nem Afrikából, hanem Amerikából tért vissza Szánthó Anikó unitárius lelkész és onnan hozott feketeruhás társat, papférjet, Harrington lelkész urat, hogy Balázs Ferenc amerikai özvegyének üzenetével ébresztőt fújjon a Homoródmentén: Alakítsatok gazdakört! A most is időszerű felhívás célba talált: 1991-től Homoródjánosfalván már működik az első gazdakör. Az unitárius lelkészpár példát szolgáltat a diktatúra alatt tehetetlenségre ítelt, s a dermedtség kábulatából még alig ébredező homoródmenti papságnak. A jánosfalviak vagyona 300.000 lej értékben vásárolt istálló (a volt kollektív épülete), két db 650-es traktor, a hozzá szükséges eke, tárcsa, veőtég és szelektor trágyaszóróval. Újabb vásárlásokra külföldi segélyként kaptak pénzt. A kézimunkázó asszonyok (ötvennégyen) babaruhákat (szvettereket) kötnek, amelyeket a tiszteletes asszony juttat el az amerikai megrendelőkhöz, akik dollárral fizetnek.

Továbblépést jelentene a juhtenyésztés fejlesztése, gyapjufeldolgozó létesítése, hogy legyen az asszonyoknak nyersanyag, amiből dolgozni tudjanak. Szükséges lenne a tej helybeni feldolgozása, mert a falu távol esik az üzemektől. Az ellátási gondokon könnyítene a napraforgótermesztés felújítása (mint az 1940-es években) és a napraforgómag helyi feldolgozása olajütőprés-kiszűzembben. Ehhez a szomszéd falvak összefogása, társulása is kellene. Megértő lelkészkollegákra lenne szükség. A példa vonzását leghamarabb Gedő Géza szentpéteri tanító fogta fel, aki 1992-ben falujában megszervezte a gazdakört. Vezetőség: Gedő Géza elnök, Bató Eszter könyvelő-pénztáros, Székely Levente traktoros-gépész. Más unitárius egyházközség is kapott külföldi hittestvérektől traktort, kombájnt és más természetű segítséget, de ez akár a „Páris almája”, összeugrasztotta a híveket egymással vagy a vezetőséggel, a presbitériummal, sőt, néhol a lelkésszel is. Az önkény és az irigység martaléka lett sok faluközösség. Az ilyen megoldás helyett az elöregedett lakosságú Nagy-Homoród mentén lelkészhez méltó magatartásnak tetszik a kénosi unitárius pap, Kiss Domokos és családja kezdeményezése: égetően sürgős feladatnak látták a magukra maradt, magatehetetlen öregek gondjának a felvállalását, és megteremtették a Lókodi Öregotthont. A lelki parlagtörést szándékozott elkezdni Kászoni József tiszteletes úr, amikor Homoródszentmártonban létrehozta az Unitárius Ifjúsági Művelődési Központot Kár, hogy gazdátlanul hagyta már a beindítás után! Meggyőződésem, hogy a Budapestre való kitelepedését nem követésre méltó példának szánta. A diktatúra alatt annyi nehézség és akadály leküzdésével megszervezett Művelődési Hét (képzőművészeti tárlatok, tudományos és irodalmi találkozók) újrászerveződése is a vidékért felelősséget vállaló értelmiségiek tenniakarását bizonyítja.

A **faluturizmus** a vidékfejlesztés legolcsóbb és leggyorsabb módja, a falu felé fordítja a társadalom figyelmét, és jövedelemforrást kínál az ott élőknek. Elfekvő, heverő, kallódó értékeiket igyekszik bekapcsolni a társadalmi hasznosítás körforgásába. A falun élők anyagi léte, önfenntartása mellett szellemi értékeik (vallás, anyanyelvi hagyomány stb.) megőrzését is szolgálja a jól szervezett és működtetett faluturizmus, mert aránylag kevés befektetést igényel, mely gyorsan megtérül.

1993-ban egymás után alakultak meg a homoródmenti **gazdakörök**: Homoródszentmártonban (Csíki Rudolf elnök), Kénosban, Bágyban (Dáné Aladár elnök, Zsombori János könyvelő, Lőrincz Ákos pénztáros, 37 tag, 1 üzletrész=5000 lej, indulási alaptőke

¹⁵⁰ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. 169.

180.000 lej), Recsenyéden (Nagy Albert elnök). Városfalván (László Ferenc elnök) és Homoródszentpálon (Kupás Zsigmond elnök).¹⁵¹ Gál Ödön és Jakab Árpád mérnökök segítettek a helyi kezdeményezőknek az elindulásnál. Megszervezték a gazdatanfolyamot Homoródszentpálon és Városfalván. Homoródszentmártonban a gazdakör kibérelte a volt vasüzlet helyiségét a gazdabolt számára, hasonló törekvés van Szentpálon is. A Romániai Magyar Gazdák Egyesülete nagy erőfeszítések árán igyekszik a gazdakörök élére állni. Mint Csávossy György RMGE-elnök kimutatta, 1995 tavaszán országszerte már több mint száz magyar gazdakör működött.¹⁵²

Területi szervezet	Megalakult gazdakör	Működő gazdakör	Társulásként működik	Gazdabolt	Agrokerek. központ
Arad	5	3	1	—	—
B. Naszód	2	2	—	—	—
Bihar	5	2	2	—	—
Brassó	1	1	1	—	—
Gyergyó	5	5	2	—	—
Csík	7	7	—	—	—
Udvarhely	23	10	—	1	1
Fejér	5	4	3	—	—
Kolozs	60	30	8	4	—
Kovászna	25	20	2	—	—
Maros	20	20	8	1	—
Máramaros	1	1	1	—	—
Szatmár	4	4	2	—	—
Szilágy	8	2	2	—	—
Temes	4	2	—	—	—
Összesen	175	113	32	4	1

A RMGE első jó lépése a fajkocák behozatala Udvarhely vidékére. Jelenleg vetőmagvak beszerzésén fáradoznak. A szakszerű gazdálkodás felé nyit ablakot az *Erdélyi Gazda*, amelynek Bágyban tíz, Homoródszentpálon harminc, Városfalván tíz, Kénosban kb. húsz előfizetije van. Az emberek érdeklődéssel várják a Duna TV keddi esti adását, abban a reményben, hogy a homoródszentpáloni Dimén Zoltán szerkesztő az ő gondjait és reményeit is megszólaltatja.

¹⁵¹ Forrai Tibor: *Gazdakörök a Nagy-Homoród mentén*. Udvarhelyi Híradó. 1994. márc. 10.

¹⁵² Romániai Magyar Szó. 1995. márc. 9.